

ศูนย์บริการการพัฒนาขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ผลบ้านไร่ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (ศูนย์สาขาของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ)

โสระยา ร่วมรังษี¹

ความเป็นมา

พ.ศ. 2523 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชทรัพย์ ให้ นาย พิเศษฐ์ วรอุไร นำไปเริ่มงานทดลองขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ผลในหมู่บ้านไร่ ตำบลบ้านแหวน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ การดำเนินงานประสบผลดี จึงได้พระราชทานพระราชทรัพย์เพิ่มเติม เพื่อจัดเป็น “กองทุนหมุนเวียน” รวม 300,000 บาท พร้อมทั้งพระราชทานชื่อโครงการว่า โครงการศูนย์ขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ผล งานสาธิตฝึกอบรม และส่งเสริมอาชีพราษฎรตามพระราชดำริ

ในปี พ.ศ. 2525 โครงการฯ เริ่มได้รับงบประมาณจากรัฐบาล โดยการสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) มีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นหน่วยงานหลัก

ในปี พ.ศ. 2527 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมกลุ่ม บ้านโรงวัว ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า “งานนี้เป็นประโยชน์ถึงประชาชนอย่างแท้จริงให้ขยายงานไปให้มากและ หาคคนให้มาช่วยทำงานเพิ่มขึ้น” ใน พ.ศ. 2528 มีนโยบายให้ยกฐานะของโครงการฯ ขึ้นเป็น ศูนย์บริการการพัฒนาขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ผลบ้านไร่อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงาน ต่อมาสังกัดอยู่ในศูนย์ศึกษา

การพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ พร้อมทั้งได้เพิ่มภารกิจให้ครอบคลุมไปถึงงานพัฒนาพันธุ์ไม้ดอกไม้ผลด้วย

กรอบแนวทางการดำเนินงาน

- 1) เป็นแหล่งองค์ความรู้ด้านไม้ดอกไม้ประดับ
- 2) ติดตาม ดูแลงานส่งเสริมอาชีพราษฎร
- 3) ร่วมกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริและโครงการตามพระราชดำรินางานขยายผล
- 4) มีคณะทำงานของศูนย์บ้านไร่ฯ ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและเป้าหมายการทำงาน โดยมีอธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นประธาน
- 5) มีคณะอนุกรรมการดำเนินงาน ทำหน้าที่ควบคุม ดูแลงานด้านต่างๆ ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมาย

วัตถุประสงค์การดำเนินงานในระยะ 5 ปี

- 1) เพื่อศึกษา ทดลอง วิจัยและพัฒนาพันธุ์ไม้ดอกไม้ผล
- 2) เพื่อติดตามงานส่งเสริมอาชีพราษฎร
- 3) เพื่อขยายผลงานวิจัยสู่ราษฎรหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาฯ และโครงการตามพระราชดำริต่างๆ โดยเน้นพื้นที่ภาคเหนือ

¹ ภาควิชาพืชศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ 50200
Department of Plant Science and Natural Resources Faculty of Agriculture, Chiang Mai University, Thailand 50200

ผลการดำเนินงาน

ด้านการปรับปรุงพันธุ์ไม้ดอก ผลการดำเนินงานที่ผ่านมา มี 2 แนวทาง

1) นำพันธุ์ไม้จากต่างประเทศมาปรับปรุงพันธุ์ และคัดเลือกพันธุ์ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในประเทศไทย ดำเนินการในพืช 2 ชนิด คือ แกลดิโอลัส และ วานิลี

2) การพัฒนาพันธุ์ไม้ดอกพื้นเมืองของไทย ให้มีศักยภาพสามารถใช้ประโยชน์ในเชิงการค้า พืชหลักที่ดำเนินการอยู่มี ได้แก่ กลุ่มปทุมมาและกระเจียว และหงส์เหิน

สำหรับ แกลดิโอลัส ดร.พิศิษฐ์ วรอุไร และ ดร.ฉันทนา สุวรรณธาดา เริ่มงานด้านการปรับปรุงพันธุ์โดยคัดเลือกพันธุ์จากต่างประเทศ จนได้พันธุ์พันธุ์ที่ทนทานต่อสภาพแวดล้อมในประเทศไทยและทนโรค จากนั้นนำพ่อแม่พันธุ์ทำการผสมแบบดั้งเดิม และการฉายรังสี ซึ่งวิธีการฉายรังสีไม่ค่อยได้ผล ส่วนใหญ่ได้จากการผสมพันธุ์โดยวิธีดั้งเดิม การทำงานปรับปรุงพันธุ์ไม้หัวใช้เวลาค่อนข้างนาน เนื่องจากหลังจากติดเมล็ดแล้วนำเมล็ดมาเพาะเมล็ด

การดำเนินงานที่ผ่านมาได้ขึ้นทะเบียนพันธุ์ แกลดิโอลัสไว้ที่กรมวิชาการเกษตรในปี 2553 ในชื่อของ CMU's Series มีจำนวน 10 พันธุ์ ได้แก่ CMU Champion CMU Delight CMU Dream CMU Jewel CMU Pimchai CMU Pisita CMU Chantana CMU Star CMU Sweeth Classic และ CMU Tricolor โดยคัดเลือกโทนสีม่วงอมชมพู (Margenta) ซึ่งเป็นสีประจำของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ส่วนปี 2554 ขึ้นทะเบียนอีก 8 พันธุ์ ซึ่งส่วนใหญ่ชุดนี้จะมีชื่อนำหน้าว่าบ้านไร่ ได้แก่ บ้านไร่เพอเพิลเจมส์ บ้านไร่ชันไนน์ บ้านไร่กุ๊ตลักซ์ บ้านไร่ซิลเวอร์สตาร์ ฉัตรแก้ว บ้านไร่บัวดีเจ้าฟ้า และบ้านไร่ดิศคัพเวอร์รี่ สำหรับพันธุ์ฉัตรแก้ว มีลักษณะเด่นคือดอกเวียนรอบก้านช่อ ซึ่งโดยทั่วไป แกลดิโอลัสมีดอกหน้าเดียวแต่ฉัตรแก้วดอกเวียนรอบส่วนพันธุ์เจ้าฟ้ามีดอกสีโทนม่วงน้ำเงินซึ่งเป็นสีค่อนข้างหายาก เดิมเรียกพันธุ์ Princess ต่อมานำไปส่งเสริมให้โครงการไม้ดอกเมืองหนาวอันเนื่องมาจาก

พระราชดำริ อ.เบตง รองผู้ว่าราชการจังหวัดยะลาเรียกชื่อว่า พันธุ์เจ้าฟ้า ก็เลยขึ้นทะเบียนพันธุ์ในชื่อเจ้าฟ้า

ส่วนกระเจียวและปทุมมาดำเนินการพัฒนาพันธุ์มาเป็นเวลาค่อนข้างนาน ผู้ที่เริ่มคือ ดร.พิศิษฐ์ วรอุไร และ รศ.ดร.พิมพ์ใจ อาภาวิเศษธรรม มีการรวบรวมพ่อแม่พันธุ์พื้นเมืองหลายๆ ชนิด มีทั้ง *C. rhabdota*, *C. petiolata*, *C. ecomata*, *C. roscoeana* และอื่นๆ การพัฒนาพันธุ์ก็คล้ายกับพืชหัวอื่นๆ คือค่อนข้างใช้เวลามากประมาณ 2-3 ปีขึ้นไปจึงเริ่มคัดเลือกพันธุ์ ซึ่งใช้วิธีแบบดั้งเดิมผสมประมาณ 6-10 โมงเช้า หลังจากได้เมล็ดก็นำมาเพาะ เมล็ดเมื่อติดฝักแล้วฝักแก่ก็เพาะได้เลยไม่ต้องรอให้พันธุ์ระยะพักตัว นำมาเพาะก็ได้ต้นขนาดเล็ก บางชนิดสามารถให้ดอกเล็กๆ ได้ในปีแรก ส่วนใหญ่ต้องรอให้ได้หัวขนาดใหญ่หรือ flowering size เดิมเมื่อได้เมล็ดก็นำเข้าไปเพาะในห้องปฏิบัติการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ เพื่อขยายให้ได้ต้นโตแล้วก็ทยอยออกปลูกวิธีนี้ใช้ค่าใช้จ่ายมาก จึงเปลี่ยนใหม่โดยเมื่อได้เมล็ดแล้วก็ปลูกในสภาพแปลงเมื่อได้หัวขนาดเล็กก็นำมาปลูกคัดเลือกพันธุ์แล้วค่อยนำไปขยายเพิ่มจำนวนในห้องปฏิบัติการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ สำหรับลูกผสมในปี 2554 ขึ้นทะเบียนไว้ 2 พันธุ์ ยีนจุดคุ้มครองพันธุ์ จำนวน 8 พันธุ์

กลุ่มปทุมมาหรือ *Paracurcuma* ดอกจริงมีสีขาว มีปากสีม่วง แต่ถ้าเป็น *Eucurcuma* ดอกจริงมีสีเหลือง หรือสีส้มอ่อน ลูกผสมของศูนย์บ้านไร่ที่คุ้มครองพันธุ์ส่วนใหญ่เป็นกระเจียว ในชุด Royal Thai ได้แก่ Pink Coronation, Golden Reign, Great Reign, Thai Garnet, Majesty Coronation, CMU Manee Siam, CMU Sweet Rosy และ CMU Tubtim Siam

ในปี 2555 มีการขึ้นทะเบียนพันธุ์ 9 พันธุ์ คือ พันธุ์ CMU Miracle เป็นลูกผสมระหว่างปทุมมาพันธุ์คัดเลือก *Curcuma alismatifolia* Gagnap. (แม่พันธุ์) กับบัวโกเมน *Curcuma rhabdota* Sirirug and Newman (พ่อพันธุ์), พันธุ์ Great King เป็นลูกผสมระหว่างปทุมมาพันธุ์คัดเลือก (*Curcuma alismatifolia* Gagnap.) กับกระเจียวลูกผสมพันธุ์อาร์ทีไทย การ์เนท (*Curcuma* Hybrid 'RT Thai Garnet') (พ่อพันธุ์),

พันธุ์ CMU Vista เป็นลูกผสมระหว่างปทุมมาพันธุ์คัดเลือก (*Curcuma alismatifolia* Gagnap.) (แม่พันธุ์) กับบัวโกเมน (*Curcuma rhabdota* Sirirug and Newman) (พ่อพันธุ์) พันธุ์ Chiang Mai Pink Diamond เป็นลูกผสมระหว่างปทุมรัตน์ (*C. sparganifolia*) (แม่พันธุ์) กับปทุมมา (*Curcuma alismatifolia* Gagnap.) (พ่อพันธุ์), พันธุ์บ้านไร่สวีท เป็นลูกผสมระหว่าง *Curcuma* Hybrid (แม่พันธุ์) กับบัวสีขาว (*Curcuma thorelii* Gagnap.) (พ่อพันธุ์), พันธุ์ Chiang Mai Pearl เป็นลูกผสมระหว่าง *Curcuma alismatifolia* Gagnap. (แม่พันธุ์) กับบัวสีขาว *Curcuma thorelii* Gagnap. (พ่อพันธุ์) เป็นต้น

การปรับปรุงพันธุ์ไม้ดอกชนิดอื่นที่อยู่ระหว่างดำเนินการ

กลุ่มบานชื่น การปรับปรุงพันธุ์นั้นทำค่อนข้างยาก และเป็นงานที่ละเอียดกว่าจะได้ลักษณะที่ต้องการที่มีลักษณะสม่ำเสมอและคงตัว ทางศูนย์บ้านไร่ คัดเลือกลักษณะของดอกย่อยที่เป็นหลายๆ ชั้น มีทั้งชั้นเดียว สองชั้นและหลายๆ ชั้นเอาไว้ และแยกกลุ่มสีด้วย

การปรับปรุงพันธุ์ว่านสีทศที่ดำเนินงานไปได้ระยะหนึ่ง ซึ่งอยู่ระหว่างการคัดเลือกลูกผสม ว่านสีทศเพื่อทำเป็นไม้ตัดดอก เดิมเป็นไม้กระถางจำหน่ายอยู่ทั่วไป แนวทางการพัฒนาพันธุ์ใหม่ๆ พยายามให้ได้ช่อดอกเล็กๆ และสามารถปักแจกันได้นานขึ้น

การปรับปรุงพันธุ์กลุ่มของหงส์เหินที่ศูนย์บริการการพัฒนาขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ผลบ้านไร่ กำลังดำเนินงานอยู่และกำลังขึ้นทะเบียนพันธุ์

รางวัลที่ได้รับจากการพัฒนาพันธุ์ไม้ดอก

พันธุ์ บ้านไร่สวีท ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมระดับนานาชาติในงานประกวดพืชสวนโลก ปี 2009 ในกลุ่ม *Paracurcuma*

พันธุ์ Royal Thai 'Thai Garnet' ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมระดับนานาชาติในงานประกวดพืชสวนโลก ปี 2009 ในกลุ่ม *Eucurcuma*

พันธุ์ ทับทิมสยาม ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมงานเทศกาลปทุมมาทิวลิปแห่งประเทศไทยที่สวนหลวงราชพฤกษ์ ปี 2555

ด้านงานส่งเสริมอาชีพราษฎร

ด้านการส่งเสริมอาชีพราษฎรทางศูนย์บ้านไร่ ดำเนินการส่งเสริมในลักษณะกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งมีทั้งหมด 14 กลุ่ม ใน 7 จังหวัด ประกอบไปด้วย เชียงใหม่ พะเยา พิจิตร พิษณุโลก สุโขทัย กาฬสินธุ์ และมหาสารคาม มีจำนวนสมาชิก 261 ครอบครัว มีพื้นที่ประมาณ 2,390 ไร่ และงานสนับสนุนการขยายผลโครงการพระราชดำริ ปี 2555 อีก 8 กลุ่ม ประกอบไปด้วย เชียงใหม่ 3 กลุ่ม โดยร่วมกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ มีสมาชิก 9 ครอบครัว มีพื้นที่ 127 ไร่ ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ร่วมกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน จำนวน 4 กลุ่ม มีสมาชิก 20 ครอบครัว มีพื้นที่ 192 ไร่ ไปส่งเสริมอาชีพให้กับราษฎร และที่จังหวัดยะลา ร่วมกับสำนักงานจังหวัดยะลา ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านไม้ดอกให้แก่สมาชิกโครงการไม้ดอกเมืองหนาวอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพฯ อ.เบตง จ.ยะลา 1 กลุ่ม มีสมาชิก 22 ครอบครัว มีพื้นที่ 35 ไร่ โดยการส่งวิทยากรเข้าไปอบรม และนำพันธุ์พืชใหม่ที่ทางศูนย์บ้านไร่พัฒนาขึ้นให้กับเกษตรกร

การติดตามผลการดำเนินงาน

ทางศูนย์บ้านไร่ ได้ติดตามผลการดำเนินงานขยายผลให้กับราษฎรเป็นประจำทุกปี มีการสำรวจรายได้ ประเมินผลความพึงพอใจด้านต่างๆ ของราษฎร เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนางานต่อไป